

A TERMÉSZET ÉKSZEREINEK RÉSZLETES KATALÓGUSA

Csodaszép csigák

Kényszerű megszakításokkal – előbb az egyik szerző halála, később a másik Algériába költözése miatt – több mint 30 évig, 1820-tól 1851-ig készült D. de Férussac és G.-P. Deshayes jelenkori és kihalt szárazföldi és folyóvízi puhatestűeket bemutató, négykötetes sorozata: *Histoire naturelle générale et particulière des mollusques terrestres et fluviatiles* [A szárazföldi és folyóvízi puhatestűek általános és részletes természetrajza]. Az összesen 247 oldalnyi színezett rézkarcot tartalmazó atlaszok olyan pontosan és részletgazdagon mutatják be a puhatestűeket, amelyek a kiadáskor utolérhetetlennek bizonyultak, és azóta is csak ámulatot ébresztenek azokban, akik kézbe veszik e csodaszép műveket. A Magyar Bányászati és Földtani Szolgálat Földtani Szakkönyvtárának gyűjteményében található sorozatot 1954-ben vásárolta meg hazánk legnagyobb földtani szakkönyvtára.

Kagylókból, csigákból készült nyakláncok, ékszerek nagyon sok régészeti lelőhelyen megtalálhatók, az azték romoktól a Földközi-tenger szigetein át az ősi Kínáig, olyan területeken is, melyek nagyon távol helyezkednek el az óceánoktól, tengerektől. Ez jelzi, hogy már az őskortól kezdve kereskedtek velük az emberek. Évezredekkel később, a reneszánsz ember újra felfedezte a természetet, melynek szépségeit, kuriózumait úgynevezett csodaszobában, vagy furcsaságok szekrénykéjében (cabinet of curiosities, Wunderkammer, wonder-rooms) gyűjtötte össze. Ezek szinte mindegyikében megtalálhatók voltak a szebbnél szebb, érdekesebbnél érdekesebb csiga- és kagylóhéjak.

A XVII. század vége felé kezdték el a puhatestűeket tudományosan is tanulmányozni: 1685–1692 között jelent meg Martin Listernek, a conchológia atyjának nagy ívű, több mint 1000 gravírozott lemezből készült munkája, a *Historia Conchyliorum*, amely az első átfogó conchológiai mű volt. A conchológia szót, mint a puhatestűhéjak tanulmányozásának tudományát jelző kifejezést Emanuel Mendez da Costa használta először 1776-ban megjelent *The Elements of Conchology*:

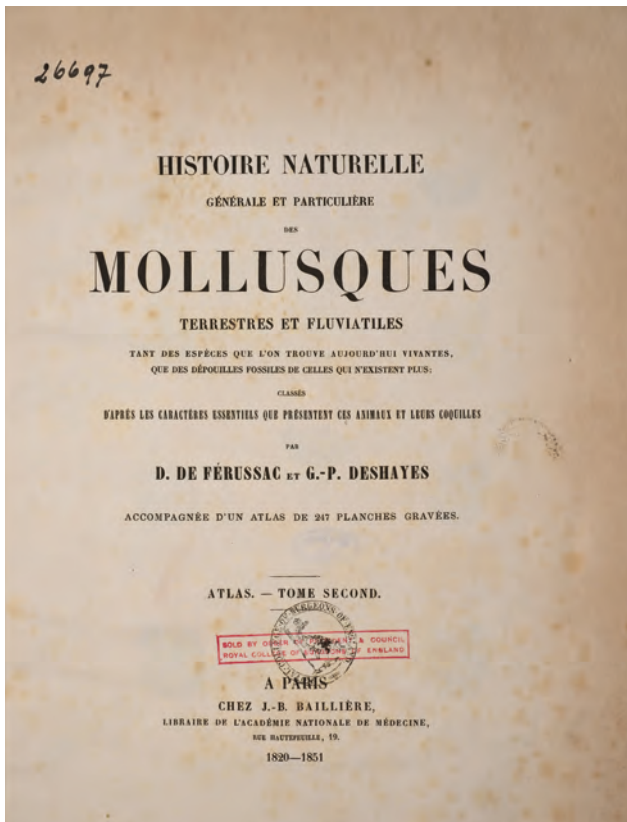

Cochlostyla nembe tartozó csigafajok

or, an Introduction to the Knowledge of Shells [A conchológia elemei: avagy bevezetés a héjak tudományába] című munkájában.

John Mawe, brit mineralógus írta meg az első conchológiai kalauzt 1821-ben (*The Voyager's Companion or Shell-Collector's Pilot*) és foglalta össze a puhatestűhéjak rendszerét 1823-ban (*The Linnæan System of Conchology*). 1830–1836 között jelent meg Thomas Say, amerikai entomológus, conchológus és herpetológus hétkötetes összefoglaló munkája az észak-amerikai puhatestű vázokról (*American Conchology, or Descriptions of the Shells of North America, Illustrated from Coloured Figures From Original Drawings, Executed from Nature*).

Ebben az időben kezdte el de Férussac összeállítani a szárazföldi és folyóvízi, jelenkori, illetve kihalt puhatestűeket bemutató művét. Báró André Étienne Justin Pascal Joseph François d'Audebert de Férussac a XIX. század elején élt francia természettudós, malakológus, politikus volt. Már gyermekkorában nagy lelkesedéssel gyűjtötte az ásványokat, ősmaradványokat, kagylókat és rovarokat. A puhatestűek iránti szenvedélyét szintén természettudós apjától, Jean Baptiste Louis d'Audebert de Férussactól örökölte,

A könyv címlapja

aki számos közleményt írt a puhatestűekről. 1811-ben, 25 évesen csatlakozott Napóleon seregéhez; harcolt Austerlitznél és Jenánál. Zaragoza ostrománál súlyosan megsérült. A seb rosszul gyógyult be, emiatt hamarosan elhagyta a hadsereget és az Oleron-sziget alispánja lett.

Párizsba visszatérve folytatta apja tudományos munkásságát, és az ő eredményeit is felhasználva 1819-ben kezdte el összeállítani a szárazföldi puhatestűeket jellegzetességeik szerint csoportosítva bemutató többkötetes művet. 1820 és 1832 között készült el az első 28 résszel. Sajnos de Férussac 1836 januárjában meghalt, ezért hatalmas vállalkozását nem tudta már befejezni.

A munka folytatásáról Jean-Baptiste Baillière, könyvkiadó és -kereskedő, aki a sorozatot végül 1851-ben kiadta, a könyv előszavában így ír: „1838-ban, DE FÉRUSSAC úr halála után G.-P. DESHAYES úr vette fel a munka fonalát, a 29-ik ívtől; de mivel őt egy tudományos feladat Algériába parancsolta, és az új kiadó is elhalálozott, a vállalkozás a 34-ik ívnél megint félbeszakadt. A természetbúvárok nagyon sajnálták, hogy ez a szép munka, melybe annyi fáradságot öltek már, nem fejeződik be...

Ilyen volt a kiadvány állapota, mikor 1848 elején, „belesöppentem”, mint örököse a kiadásnak. Tudós természetbúvárok támogatták a kiadás tervét, magam is ezzel akarom foglalkozni ebben az oly szerencsétlen esztendőben,

művészek álltak mellé, és adták nevüket, tehetségüket a francia könyvkiadás szolgálatába, így véglegesen elhatároztam, hogy végigviszem ezt a munkát. Így fordultam hát Deshayes úrhoz, Algériában, aki akkor már jólismert tudósa volt minden héjas-kagylós puhatestűnek.”

Az ekkor már 53 éves, elismert tudós, Gérard Paul Deshayes kezdetben orvoslást tanult Strasbourgban, de nagyon korán otthagya az orvosi szakmát, hogy a természetrajznak szentelje életét. Geológiai magánórákat tartott, majd a Museum d'Histoire Naturelle professzora lett. Elsősorban a Párizsi-medence fosszilis puhatestűi érdekelték. 1839-ben hívták Algériába. E hosszú évekig tartó kutatás eredményeit foglalta össze az 1848-ban megjelent Mollusques de l'Algérie című könyvben.

Baillière-nek végül sikerült meggyőznie a tudóst, hogy a hatalmas értékű, kiadásra már szinte teljesen előkészített anyagot ne hagyja veszni. Már csak ki kellett egészíteni a még szükséges ábraanyaggal és közre kellett adni az egészet. Ehhez a tervéhez megszerezte az Algériában dolgozó Deshayes mint jogtulajdonos engedélyét, és a munkához megnyerte a legkiválóbb grafikusokat és rézmet-szőket is, akik – közvetlenül a '48-as párizsi forradalom után – másutt nemigen jutottak megbízáshoz.

A *Helix* nembe tartozó csigafajok

Bulimus Scopoli, ma érvényes nevének a *Bithynia Leach*

Helix Cochlitome, ma érvényes nevének a *Cochlitoma* nembe tartozó csigafajok

Deshayes a könyv előszavában ezt írja: „E munkának a folytatásával de Férussac úr emlékének is, a tudománynak is tartoztam, több okból. Egyrészt át kellett, hogy érezsem a felelősségét annak, hogy ezt a még együtt megkezdett nagy munkánkat, azt a sok fáradtsággal és áldozathozatallal párosult vállalkozásunkat tető alá kell hozni végre, másrészt: látnom kellett, hogy a Franciaország riválisainak számító fejlett nemzetek megközelítenek minket, több téren, meglehet, sokat átvéve erőfeszítéseinkből, de csak ritkán vivén azt végig. ... de Férussac úr számomra több lett, mint tudományos vezető, mint vitapartner. Az eltelt évek után már csak a Tudomány érdekében szakadatlanul munkálkodó Ember maradt meg Róla bennem.

E mű első kötetének előszavában de Férussac úr már megszabta az irányt, mit követni is jónak tartott, az általánoságokat illetően éppúgy, mint az egyes fajok leírásánál; az elveknek, miket Linné, Bruguiere és Lamarck nyomán minden természettudós elfogadott a nevezéktant illetően, és miket ma is követünk mindannyian, legfeljebb kisebb változtatást hajtva végre a rendszerben, melyek a megfigyelések pontosabbá válása nyomán szükségessé váltak. Ilyenek nyomán újabb tulajdonságok kaptak a *Helicidae*-k igen változatos nagy nemzetségében fajmeghatározó szerepet.

... Ilyenek pl. a szájnylásnak a héj hosszirányú tengelyével bezárt szöge. Vizsgálataink során bebizonyosodott, hogy ez pedig egy olyan sajátosság, mely kétségtelenül az állatnak a helyzetével, így az életmódjával, a fejlődésbeli pozíciójával van szoros kapcsolatban. Párizs környékén módunk volt ugyanannak a fajnak igen sok egyedén elvégezni ezeket a megfigyeléseket, és de Férussac úr meglévő gyűjteménye lehetővé tette, hogy erről meg is bizonyosodjunk.”

Tudományos jelentősége mellett az összesen 247 oldalnyi színezett rézkarcot tartalmazó két atlasz művészi értéke sem elhanyagolható, ahogyan azt Bailliére is elismeri előszavában: „Lezárva ezt a fontos kiadványt: nem sajnálnám sosem a fáradságot s a jelentős költséget sem, mely szükséges volt, hogy általa a Tudomány egy ily hasznos munkát kaphasson, s méltó arra, hogy a jó és szép könyvek kedvelőinek könyvtárában rangos helyen lehessen.”

BABINSZKI EDIT – GÁSPÁR ANITA – PAPP PÉTER

A szárazföldi és folyóvízi puhatestűeket bemutató könyvsorozat legszebb oldalai nagy felbontásban megtalálhatók a <http://mbfsz.gov.hu/ismeretterjesztes/kovek-es-konyvek> címen.